

robbanás- veszély

A személyesség útvesztőiben

Gyurkovics Virág interjúja

Kis Endre képzőművésszel

Így kerültek
a képeimre
Pol Pot,
Sztálin,
Milošević,
Hitler és
Kim Ir Szen.

a

vajdasági származású művész a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának festő szakán végezte tanulmányait 2005-ben Tolvaly Ernő osztályában. 2006-ban Kogart Díjban részesült. Munkája során többek között a klasszikus festészeti értékekkel és ezek számítógépes átírásának lehetőségeivel is foglalkozik. „Kis Endre festőművész képeinek megjelenési formája a kollázs, de ezek a kollázsok dekollázsokból »ragadnak« össze: a globális dekonstrukció elemeiből; a széttépett, lecibált, megrongált világplakát darabokból, mindenből, amit kiradíroztak, megverték, megsemmisítettek vagy megszegyenítettek. Figurái nyomorult létezők: emberek, állatok, tájak, emlékek, a nyomorult múlt és a nyomorult jelen, és aggasztó tárgyak. Nem ismeretlen ez a jelenség a volt Jugoszláviában élő művészek oeuvre-jében.” (Idézet Tolvaly Ernő 2003-ban elhangzott megnyitászövegéből.)

Képeidet áthatja egyfajta szociális érzékenység. Valós, hétköznapi, vagy éppen negatív előjellel, a hétköznapin túli (gondolok itt pl. a 90-es évek délszláv háborúinak valóságára) érzelmeket jelenítesz meg vásznaidon, nem kendőzöd el a valóságot. Egy realista festőművész az érzelmeket, vagy az azokat hordozó embert ábrázolja? Van-e egyáltalán különbség a kettő között? A festmény funkcionálhat-e külső és belső tükörként egyszerre?

Az egymásra néző és saját magát kutató tekintet(ek) nemcsak a szubjektív én saját

sorsmegélésére vonatkoznak, hanem a festészettel éppúgy kapcsolatosak: a múlt, a hagyomány – értsd: a festészeti hagyomány – és a jelen vizuális jelzéseinek, a jelen festészetének tekintetében is vizsgálódik és reflektálja saját magát egy-egy képem. A képek témáján és tartalmán túl számomra az „anyagokhoz” való viszony, a mindenféleképpen értett festői megfontolások, a kép „megcsinálása”, a festői technika is éppúgy fontos. A realista ábrázolásmóddal szemben számomra inkább a realizmus mint stílusirányzat a vonzó. A realizmus stílusirányzatát nem szabad összekeverni a realista ábrázolási módszerrel. Ez utóbbi az arisztotelianus esztétikák mimézisfogalmának (visszatükrözés) gyakorlati, művészi megvalósulása. Én pedig sok esetben – mint az a realista stílusfejlődési tendenciák esetében is nagyon fontos volt – a létező társadalmat az esemény tükrében vizsgálom.

A belső, érzelmi terek és az azt tartalmazó, megjelenítő külső közötti kapcsolatkeresés első stádiumát a diplomafestményeim jelentik. Viszont ezt a kapcsolatot nem egy elvont filozófiai gondolatmenetben, hanem pusztán szakmai-festészeti kérdésekben próbáltam felfedezni. Később már a realizmust mint ábrázolási módot társítottam az absztrakcióval. A diplomafestményeimben egy szabad, a kiszámított festészettől független faktúrát használtam, a palettát, ami egy spontán módon létrejött felület, a festészet mellékterméke. Ezt ötvöztem az egzaktrácshálóval, hogy ezáltal az esetleges egységekből egy realista mű jöhessen létre.

Amikor már úgy éreztem, hogy elértem egy bizonyos technikai fejlettséget, és a pusztán vizuális megoldás már nem elégítette ki a kíváncsiságomat, a festéstechnika jelentősége mindinkább háttérbe szorult a belső lényeg érzékeltetésével szemben. Olyan témát kerestem, ami az előző, egyetemista éveimben készült sorozatom törvényszerűségeinek a fordítottja, vagyis a valóság-hű elemekből képződő kaotikus struktúra foglalkoztatott. Így születtek meg az embertömegeket ábrázoló műveim.

Mintha ezekben a képekben ott rejlene a kivezetés lehetősége is. Hiszen először a tömeget tanulmányozod és ábrázolod, majd egyszer csak a te tömeghez fűződő viszonyod jelenik meg. A folyamat (sorozat) során tehát előbb a tömeg hatalmasodik el rajtad, később viszont te vagy az, aki felülről vizsgálja azt, mintegy kiismerve azokat a jellegzetességeit, amelyeknek hiányában félelem, szorongás alakulhat ki vele szemben. Ezekben a képeidben ott dolgozik az ismeretlentől való félelem leküzdésének igénye. Mennyire fontos és tudatos ez számodra? Ezen a ponton kapcsolódik össze a realizmus és az elvont absztrakció, amit a belső lényeg érzékeltetésének egyfajta feltételeként neveztl meg?

A tömegeket ábrázoló sorozatom tervezése során fizikai és pszichológiai szémszögből is tanulmányoztam a témát. Az embertömeg fogalma sokféle minőséget takar, én viszont az egyéni megközelítés mellett döntöttem. Noha a témában először csupán a motívum vizuális értékei foglalkoztattak, később egyre jobban érdekelt a tömeg mint olyan pszichológiája is. Illetve odáig merészkedtem, hogy szó szerint alámerültem a tömegbe, focimeccsre jártam, elvagyultam a piacok forgatagában, plázákat látogattam, és ennek során szépen lassan előtérbe került a tömeg rám gyakorolt hatása. De talán elég ha csak annyit mondom, hogy városiként egy kilencvennégy lakásos háztömbben élek. Az *Agoraphobia*

című festményemen a tömeggel szemben érzett szorongásom jut kifejezésre. A sorozat utolsó darabján pedig már felülről tekintek az általam teremtett világra, a valóságban azonban egyáltalán nem enyhültek a tömegekkel kapcsolatos félelmeim. A tömegben csökken a személyes felelősségtudat, ami sok esetben a szórakozáson túl erőszakot is szülhet. Gyűlölöm az erőszakot, annak minden formáját, de sajnos körbevesz, ez az emberi faj természetes velejárója. A fizikumomból adódóan és a stílusom miatt engem is sokan erőszakosnak látnak. Azt hiszik, elefánt vagyok a porcelánboltban, pedig nem, porcelánbolt vagyok az elefántban. Úgy gondolom, az erőszak mindenkiben ott lapul, csak nem mindenképpen jut kifejezésre. Szerintem ez szocializáció, élethelyzet kérdése. Aki pedig ok nélkül erőszakoskodik, az kompenzál, buta vagy bolond.

Három festményem (*Robbanásveszély*, *Pandora szekercéje*, *Tükör*) látszólag idillikus műtermi környezetben jelenít meg erőszakos mozzanatokot (skinhead, testépítő, diktátorok). A *Robbanásveszély* abban az időben készült, amikor a romák ellen sorozatgyilkosságot követtek el Magyarországon. Ez az eset jelentős társadalmi feszültséget szült – innen a cím is. A *Tükör* című festményen már globális szinten foglalkozom a módszeres erőszakkal. Így kerültek a képeimre Pol Pot, Sztálin, Milošević, Hitler és Kim Ir Szen. A festményen szereplő önarckép Chaim Soutine *Gyermek játékkával* című képének felhasználásával készült, ami egyben előrevetíti a következő sorozatom témáját is, ami egyes expresszionista festmények újraértelmezését hozta magával.

Előrelépésként életem meg, hogy a szurkolóktól kezdődően, a remake-eken át az öngyilkos művészekig szinte mindegyik képnek én vagyok az alapja. Olyan ez mint egy szerepjáték, beleélem magam a figurába, és átszűröm magamon a dolgokat az újraalkotás során.

A realizmus és az expresszionizmus közötti lényegi különbség a valósághoz való viszonyukban van: az egyik törekszik azt reprodukálni, míg a másik kreatívan újraalkotja. Céлом az volt, hogy expresszionista kreatív ábrázolás útján hozzak létre realista művet. Ez már nem pusztán szakmai-festészeti kérdés számomra, ez egy újabb fordulópontja a festézetemnek, hiszen az újragondolás itt sok esetben már a mélységek feltárásával jár együtt. Az eredeti festményeket annyira/úgy alkottam újra képeimen, amennyire/ahogy azok újraalkotják a valóságot.

Legújabb, öngyilkos festőkről készült sorozatod talán az eddigi legösszetettebb, mintha minden eddigi témádat egyszerre ölelné fel, ugyanakkor továbblép ezeken, mégpedig az önmarcangolás irányába, aminek tanulmányozásához – ha jól tudom – különféle kutatásokat folytattál. Hogyan jutottál el, miféle labirintusokon keresztül az embertömegeket ábrázoló képeidtől idáig?

Közel négy éve, miután megéltem életem első pánikrohamát, minden megváltozott. Azóta a legtöbb hétköznapi dolog nehézséget okoz számomra, olyanok is, mint hogy eljussak a műtermembe, vagy a puszta ottlétem. Ennek nehézségei fizikai tünetekkel járnak: szédülés, öklendezés, zsidbadás. A tervezés és a kivitelezés során sokkal több energiára van szükségem, mint azelőtt. Idővel pszichoterápiás kezeléseken vettem részt, amelyek egy időre meghatározták a művészetemet is. Az utóbbi időben a szorongással kapcsolatos folyamatok köré

építettem a dolgaimat. A gyermekkori traumáimat feldolgozó sorozatom (*Jugoszlávia, Archetípus, Cenzúra, Identitásom emlékére*) után újabb téma ragadott meg. Olyan irodalmi műveket dolgoztam fel, amelyekben központi szerepet játszik a képzőművészet. Mivel én is képzőművész vagyok, úgy éreztem, valahol rólam is szólnak ezek a szövegek. Egyre közelebb éreztem magam ezekhez a művekhez. Kézenfekvőnek tűnt beilleszteni az irodalmat a feldolgozások sorába. Oscar Wild *Dorian Gray arcképe* és Bohumil Hrabal *Túlságosan zajos magány* című kötetei után egy újabb Hrabal-regény következett volna, a *Gyöngéd Barbárok*. A történet egyik központi figurája – Hrabal barátja – a cseh képzőművészet jelentős alakja, Vladimír Boudník. A festmény sajnos nem készült el, de a tervezés során egy számomra érdekes dologra lettem figyelmes: Boudník öngyilkos lett. Ez a felfedezés vezetett a *Csoportterápia* című sorozatom elkészítéséhez, amelyben öngyilkos művészek tragédiáit dolgoztam fel. Egyébként ez a sorozat részben összefügg az előzővel, a tömegeket ábrázoló képekkel, vagyis az abban rejlő agresszivitással, valamint azzal a fordulóponttal, amiről már az előbb beszéltem, hogy egyre inkább a belső történések, a mélységek kezdtek el érdekelni, és ha jobban belegondolunk, az öngyilkosság egyfajta agresszivitás, amely nem kifelé irányul, hanem intenzív kétségbeesésként, fájdalomként befelé robban.

Az első képet R. B. Kitaj esete ihlette, aki néhány nappal 75. születésnapja előtt vetett véget életének. A képm egyik időskori festményének felhasználásával készült. Ezek után Mark Rothko, Bada Dada és Czigány Dezső következtek. A sorozatból talán Jules Pascin történetét emelném ki, aki mielőtt meghalt, vérével üzenetet hagyott: Adieu, Lucy! – így búcsúzott a szerelmétől, a művészettől, az élettől. Ezt a gesztust dolgoztam fel kortárs köntösbe öltöztetve.

Mit értesz egész pontosan kortárs köntös alatt? Azt jelenti ez esetleg, hogy adott egy bizonyos fajta elvárás a piac, a közönség, a szakma részéről, ami meghatározza az alkotó egyedi ízlésvilágát is, illetve hogy az hogyan jut el a vászonig?

Nem elég ma alkotni ahhoz, hogy valaki kortárs legyen. A kortárs művészetnek a mindenkor jelen kontextusába kell illeszkednie, az aktuális folyamatokkal kell beszélni viszonyban lennie. Itt elsősorban a szakmára gondolok, de természetesen egy jó képzőművésznek kellőképpen tájékozottnak kell lennie ahhoz, hogy átfogó következtetéseket tudjon levonni. Ami a kortárs művészeti trendeket illeti, én úgy látom, hogy eltűnőfélben vannak a megszokott művészeti kategóriák. Olyan szabad áramlás jött létre a médiumok között, ami szenzációs műveket, művészeket szül. Az internetnek köszönhetően a szabad információáramlás elérhetővé teszi ezeket mindenki számára, tehát egyre kevesebb a klasszikus értelemben vett festő- és szobrászművész, grafikus... Ez a művészet diadala. Ami engem illet, elsősorban az általam érzékelt világot szeretném dokumentálni. Alapanyagként tekintek az engem körülvevő jelenségekre. Rám a média és a sorompónál való várakozás is egyaránt nagy hatással van. Ennek tekintetében az aktuális trendek is hatással vannak a művészetemre, ami természetesen magában rejt némi salakot is. A szabadon alkotó nyugati művészek közül sokan, akik nem szembesülnek a pénztelenség szorongató problémájával, egy idő után elrugaszkodnak a valóságtól és bár méretben, anyagban monumentális műveket hoznak létre, a szórakoztatáson kívül nem valósítanak meg semmi egyebet. Ezzel szemben Közép-Kelet-Európában, ahol a szegénység mindig is problémát jelentett – de utólag felmagasztaljuk a vívmányait – segít fenntartani az alkotó kreativitását.

A megfelelni vágyás rétegei között nagyon nehéz eligazodni. Jó esetben nem volna erre szükség, de a vágyakozás és a kényszer között nem nagy a különbség, úgy is mondhatnám, hogy ha azt akarod, hogy számba vegyenek, muszáj megfelelni a szakmának. Esetemben a megfelelési kényszer elsősorban saját magammal szemben értendő. Nagyon magasra helyeztem a léceket, ami azonkívül, hogy frusztrációkat okoz, egyben mozgatórugója is az életemnek.

Említetted a gyermekkori traumáidat. Ahhoz a generációhoz tartozol, amelyik nagyon fiatalon kényszerült választásra a 90-es évek végén. Döntened kellett a teljes bizonytalanságban maradás, vagy az otthon elhagyása között. Te az utóbbi mellett döntöttél, ami nem is volt választás kérdése, inkább kényszermegoldás. Voltak/vannak-e kitapintható jelei a téged ért szociális, egzisztenciális változásoknak a képzőművészetekben? Említetted, hogy az erre való reflexióként készítettél egy sorozatot, aminek ha jól gondolom, volt egyfajta öngyógyító, terápiás jellege is, vagy ez már csak egy retrospektív belemagyarázás lenne?

Miután felvételt nyertem a Nemzetközi Előkészítő Intézetbe, Budapestre költöztem. Életem egyik legnehezebb időszakaként emlékszem vissza az átköltözésre. Folyamatos honvágy gyötört, és a nagyvárosi közeg is távol állt tőlem. Később felvételt nyertem a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának festő szakára, így elköltözhettem Budapestről. Hogy nem otthon élek, az a mai napig erős hatással van mind a hétköznapi életemre, mind pedig a művészetemre. Viszont szerencsés dolognak tartom ezt a kettősséget. Pécs nagy hagyományokkal bíró kulturális közege termékenyen hatott a művészetemre, de előnynek érzem a Vajdasághoz fűződő tapasztalataimat is. A tanulmányi évek alatt számos politikai témájú képet festettem, amelyeket összeköt egy rendszerbíráló, pacifista attitűd. Talán ehhez is a bizonyos módon traumáknak tekinthető történések feldolgozása miatt fordultam, de hosszú távon nem segített. Ezek közül a legtöbbet – közvetlenül az elkészülésük után megsemmisítettem vagy átfestettem őket. Van olyan vásznam, amelyen tizenöt festmény van egymáson. Ez valahogy ösztönösen jött, persze az évfolyamtársaim és a tanáraink is csak fogták a fejüket, de én nem bántam meg. Tanárom és mesterem, Tolvaly Ernő, egyik kiállításom megnyitóján alkalmával elhangzott szavait segítségül hívva talán közelebb kerülhetünk ezekhez a traumákhoz a feldolgozó képekhez: „Ebben a században jelent meg nyomában először a döbbenet, ami nem magyarázható, nem kinyilvánítható – csak megjelenik. Először fordult elő, hogy az emberiség minden pontosság és számítás ellenére nem állíthatta azt, hogy megérte: csak áll, és maga elé mered az istentelen csapástól, és még suttogni sem meri a kérdést: mi volt ez? Az egymás hegyére-hátára dobált, szinte repülő-zuhanó ricsajos valóságdarabok elkezdtek követni egy mondva csinált rendet. A szobát, ahol nagy rumlit rendeztek, a szereplők elhagyták, a történések és a zaj megfagytak a hideg ürességben, csak az emlékek szétdobált, egymásra kenődött darabjai világitanak. Kis Endre nem tisztogatja, nem fényesíti a valóságot, nem sikálja fel a szobát, figurái már nem torzszülöttek karikatúrái, mint mondjuk Mauritsnál, hanem torzszülöttek, néha torz mivoltuk csak abban látszódik, hogy teljesen valóságosak értelem nélkül, csak léteznek egy nem tudni, milyen térben. Precíz, túlságosan valóságos képet fest róluk, mesterien festői fölényen, mesterségbeli tudásának biztonságával. Minden igazi,

akár derűs is lehet, akár napfényes, akár selymes, de sohasem finomkodó. Képei erősek és igazak. Nincs az a teoretikus váladék, ami kikezdehetné vagy irányíthatná őket. A kritikus szavai dadogók, ismételni kényszerül: ez van, ez van, ez van, és valóban ez van, nézni kell, vagy el kell somfordálni. Minden igazi, de tulajdonságait vesztve a művész által megsemmisített környezetétől megfosztva. Nincs tér, csak üresség! A kutya előrenyújtott lábbal a semmibe bámul a semmi közepén, a botra támaszkodó ember – öreg-e vagy fiatal? vagy csak rém? – teste előttünk a tömör sötétből, feje egy arc alakú luk, melyen átviláglik az egymást felborzoló események vére és zűrzavara, botja nem bot, hanem ólmosan aláfolyo ezüstös időfolyó, keze nem kéz: valószínűtlen pergamen, amit valami felfoghatatlan nyák fed el.”

Minden egyes ecsetvonásodat áthatják a tartalmi mélységek. A művészeted markáns példája a gondolatiság és a vizualitás fúziójának. Mi ennek a mozgatórugója? A magad részéről természetesnek tartod, hogy te mint gondolkodó ember hozzászólj az aktuális társadalmi folyamatokhoz, vagy éppen hogy kivonni szeretnéd alóluk magadat azáltal, hogy kívülről reflektálsz rájuk?

Nem kívánok sem hozzászólni az aktuális társadalmi folyamatokhoz, és kivonni sem tudom magam alóluk, mivel erős hatást gyakorolnak rám. Legfőbb céloom, hogy a kortárs jelenségeket minél hitelesebben rögzítsem, legyen szó általános fogalmakról vagy személyes tapasztalásokról. Úgy hiszem, ezzel tudok közvetett módon hatást gyakorolni az emberi gondolkodásra.

Alakulóban van egy új képzőművészeti csoport, amelynek eszmei kiöltői te és Ricz Géza festőművész vagytok. A csoport a kritikai képzőművészettel foglalkozó vajdasági alkotók erősítése céljából kíván egyfajta szellemi közeget teremteni. Miért érzitek indokoltnak, hogy itt és most hozzátok létre a csoportot? Véleményed szerint egyáltalán beszélhetünk-e ma kritikai képzőművészetről a Vajdaságban?

Nem szívesen teszem, de össze kell hasonlítanom a külföldi és a vajdasági képzőművészeti szférát. Külföldön egy nagyon éles határ választja el a professzionális művészeket az amatőröktől, míg a vajdasági magyar képzőművészek körében erős átfedések vannak. Én akkor lepődtem meg, amikor a múzeumok éjszakáján Szabadkán jártam, és láttam, mennyi a kíváncsi, képzőművészetre éhes ember. Nem azt mondom, hogy Vajdaságban a képzőművészet tekintetében nincs semmi, de lehetne sokkal több is, a közönség megérdemelné valami jobbat.

Kritikai képzőművészetről Vajdaság kapcsán ma nem beszélhetünk. Hiszen – elnézést az erős kifejezésért, de úgy gondolom – egy idealizáló, romantikus módon begyöpösödött banda diktál. Az úgynevezett vajdasági festészet jelenlegi állapota (gémeskút, tők, madárijesztő és társai) szerintem egy zsákutca. Fontosnak tartom, hogy a most alakulófélben lévő generáció progresszív törekvésekkel változtasson ezen. Nagyon fontos a fiatalok felzárkóztatása, valamint az, hogy teret biztosítsunk a szabadon fejlődő művészetnek. Nem szabad lehorgonyozni. Én is leszek öreg és elavult, akkor majd váltani kell. A vajdasági magyaroknak szüksége van valamire, ami kizökkenti őket a képzőművészet és a vizuális kultúra terén érzékelhető

áldatlan állapotból. Ennek tekintetében kiemelt szerepet tulajdonítok a Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és Kollégium képzőművészeti tagozatának, a TAKT képzőművészeti táborának, a szabadelvű és formabontó kezdeményezéseivel számunkra is jó példát mutató *Symposion* folyóiratnak, valamint meg kell említeni, hogy Újvidéken van egy akadémiánk is. Több hasonló felfogású ember munkájára lenne szükség a régióban. Ezenkívül pedig, egy, a naiv hagyományoktól mentes kulturális közeg kialakulásában egy csoport jelenléte is fontos szerepet játszhat. Itt jövünk mi a képbe: Soltis Miklós, Ricz Géza, Utcai Dávid, Varga Valentin, valamint jómagam szertnének és tervezzük, hogy létrehozunk egy ilyen csoportot, amely alkalmanként tárlatokkal, különféle akciókkal teszi majd hozzá a részét a vajdasági művészeti szcénához. Azonkívül, hogy a tagokat barátság köti össze, szerencsésnek tartom azt is, hogy különböző egyetemeken végeztünk (Budapest, Pécs, Sarajevó, Szeged), tehát ez az együttműködés számunkra is értékes tapasztalatot jelenthet.

Szerinted, ha összeáll egy csapat kritikai művész felkavarni a bácskai mocsarat, mi lesz? Nekem van egy sejtésem, kíváncsi vagyok, beigazolódik-e.

